

İslamî İrfanı Ararken

Üstad Muhammed Taki Misbah

İrfan Nedir?

İrfan ve marifet terimleri kelime anlamı itibariyle aynı anlamı taşıyor ve her ikisi de ‘tanımak’ anlamındadır. Bu tanımak, duyular, akıl, anlatım veya kalp yoluyla gerçekleşmiş olabilir. Dolayısıyla kelime anlamı itibariyle önemli bir fark gözlemlenmiyor ve bütün bunlar için irfân sözcüğü kullanılabilir. Ancak ıstılâhî anlamları konusunda ‘irfân’ ve ‘marifet’ sözcükleri farklı anlamlar taşımaktadır ve ‘irfân’ sözcüğü kendine has bir anlama sahiptir. Bu bağlamda ‘marifet’ sözcüğü daha geniş bir anlama sahiptir ve bütün bilgi kaynaklarını kapsamaktadır; ancak ‘irfân’ sözcüğü fiziki duyular, deneyler, akıl veya nakil yoluyla değil de kalbi şühûd veya bâtinî kazanım ile elde edilen bilgiler için kullanılıyor. Hiçbir aracı olmaksızın malumun direkt olarak kazanılma şekli olan kalbi şühûd ve bâtinî kazanım, felsefe ilminde ‘ilm-i huzurî’ olarak adlandırılıyor. ‘ilm-i huzurî’ husûlî ilmin aksine deney, düşünmek, delil sunmak ve zihinsel kavramlar yoluyla elde edilmez. Kavramlar, düşünce ve tefekkür yoluyla ilerlediğimiz sürece elde edilecek sonuç da kaçınılmaz olarak aklî türden olacaktır. Oysa irfân, huzurî bir kazanımdır ve kavramlar türünden değildir.

Huzurî bilgi ve kazanımlar sayıca fazladır ve huzurî olarak elde edilen her bilgiye irfân diyemeyiz. Kısaca irfân, yüce Allah’ı ve onun sıfat ve fiillerini deliller ve tefekkür yoluyla değil de kalbi ve bâtinî kazanım yoluyla tanımak anlamındadır. İrfan, Allah’ı tanımak anlamındadır. Ancak gıyabî bir bilgi ve akıl veya delillerle tanımak şekliyle değil, aksine kalbî bir şekilde, onun varlığını kalbinin derinliklerinde görerek tanımak anlamındadır.

Felsefî ve kelamî deliller ışığında, Allah’a yönelik elde ettiğimiz bilgiler, tümüyle, gaip olan ve hazır bulunmayan bir varlığın vasıflarıdır.¹

¹ Tuhefu’l- Ukul kitabında İmam Cafer Sadık’tan (a.s) nakledilen bir hadis, benzer bir içerik taşıyor. H - disin bir bölümü şöyledir: Allah’a idrak ile değil de sıfat ile kulluk ettiğini düşünen kişi gaip birisine gitmiştir. ... Hazır bulunamıyarak tanımak, sıfatlarını duyarak tanımaktan öncedir ve gaip olanın sıfatlarını duyarak tanımak kendisini görerek tanımaktan öncedir. Tuhefu’l- Ukul, Sayfa: 261.

Nazarî irfân, huzurî ilimden husûlî ilim almaktır, huzurî ilim ve bâtinî şuhûdu kelimeler ve zihinsel kavramlar kalıbına dökmektir. İrfânın hakikatine yani yüce Allah'ı bâtinî olarak müşahade etmek ve onu huzurî ilimle algılamak gerçeğine varmış olan bir insan, bu gerçeği diğer insanlara açıklarken kaçınılmaz olarak kelimeler ve kavramlardan yardım almak zorundadır.

Bizler birer insan olarak herhangi bir şeyle ilgili bilgi edinirken bazen o şeyin kendisini görmeksizin ve sadece özelliklerini duyarak bu bilgiyi elde ediyoruz, bazen de o şeyin kendisini görebilir ve onunla yakından tanışarak bu bilgiyi elde ediyoruz. Bu kural insanların Allah bilinci için de geçerlidir. İnsanların büyük bir çoğunluğunun taşıdığı Allah bilinci birinci türdür ve tanımlar ve vasıflara dayalıdır. Bu tür bir tanımakla insan, Allah'ı bulmuyor ve sadece onun birtakım vasıf ve özellikleriyle tanışıyor. Hadislerde bu tür bir bilgiye 'gaip bilgi' adı verilmiştir. Ancak yüce Allah'ın kulları içinde Allah'a yönelik çok daha yüce bir marifet ve bilgi taşıyan insanlar vardır. Zihinsel suretler, kavramlar, düşünce ve hicapların yer almadığı bir bilinçtir bu.

Kavramlar ve zihinsel suretler aracılığıyla kazandığımız bilgiler gerçekte hicaplar arından elde edilen bilgilerdir. Evet, hicaplar, ince ve yoğun hicap olarak ikiye ayrılabilir; ancak en ince hicap bile sonuçta hicaptır. Bir camının ardında bahçedeki çiçeklere baktığınızda direkt olarak çiçekleri görmüyorsunuz, aksine önce camı arından da çiçekleri görüyorsunuz. Ancak bu cam çok temizse camın varlığını fark etmeyebilirsiniz. Kimi durumda ise söz konusu hicap çok yoğundur. Örneğin aynı bahçedeki çiçekleri kalın bir perdenin arkasından seyretmek gibi.

Yüce Allah'a yönelik sahip olduğumuz marifet de aynı şekildedir. Genel olarak biz, yüce Allah'ı kavramlar, vasıflar ve akli delillerle tanıyoruz. İşte bu, dolaylı ve hicap arından tanımadır. En sağlam felsefi ve kelâmî deliller dâhil, tümü bu türden deliller, insana, gaip bir varlığı tanıtmaktan öteye geçmiyor. İrfân, bu bahsettiğimiz kavramsal ve gıyabî bilginin huzûrî ve görsel tanımaya dönüşüp de en ince hicaplar dâhil tüm hicap ve engellerin kalktığı yerde, yani yüce Allah'ı kalp gözüyle müşahade ettiğimiz yerdedir. Her ne kadar vereceğim örnek bazı yönleriyle konumuza yabancı olsa da konunun daha iyi anlaşılması için bir örnek vermek istiyoruz. Şu yaşadığımız dünyada birtakım görmediğimiz, tatmadığımız ve belki de adını dahi hiç duymadığımız meyvelerin var olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla bu meyvelerin tadını bilmiyoruz. Şimdi, bu meyvenin adını size söylerler, resmini çizer, fotoğrafını veya videosunu size gösterirlerse, özelliklerini, içerdiği

maddeleri, hangi hastalıklara iyi geldiğini ve kısaca bütün özellikleriyle size anlatırlarsa acaba bu meyvenin tadını ağzınızda hissedecek misiniz? Evet, size verilen bu bilgiler söz konusu meyveyi daha iyi tanımanıza sebep olacaktır; ancak bu meyvenin tadını bilmenin tek yolu, meyvenin kendisini tatmaktır.

Hayatı boyunca tatlı bir şey yememiş olan birisine tatlının tadı ne kadar anlatılırsa anlatılsın bu şahıs tatlının tadını anlayamaz. Bal, bal demekle ağız tatlanmaz. Tatlının tanımını ve anlatılması kişinin aklında zihinsel kavramlar şeklinde birtakım vasıflar ve tanımlar oluşmasına sebep olabilir; ancak bunların hiçbirisi tatlının tadı değildir. Tatlının tadını algılamamanın tek yolu tatlı bir yiyecek veya içeceğin tadına bakmaktır. İnsan, tatlı yiyerek bu tadı algılamışsa artık bu tadı algılayabilmek için birisinin anlatımına, herhangi bir kitap veya yazı okumaya ve benzeri araçlara ihtiyaç duymayacaktır.

Yüce Allah’a yönelik insanların sahip olabileceği husûlî ve aklî marifet ile huzûrî ve irfânî marifet arasındaki fark da buna benzer. Ancak huzûrî ve irfânî marifetin değeri ve derinliği burada anlattıklarımızdan çok daha yücedir. Burada söylediklerimiz sadece bu örneklerle konunun biraz daha anlaşılır hale gelmesini sağlamak içindi. Yüce Allah’ı akıl, felsefe, kelam ve delillerle tanımak bir konuyu duymaya benzer; ancak onu kalp yoluyla, bâtınî ve kalbî şuhûd ile tanımak görmeye benzer. Duymak ile görmek aynı olabilir mi?

Nazarî İrfân ve Amelî İrfân

Daha önce değindiğimiz üzere irfânın sözlük anlamı tanımaktır. İstilahî anlamı ise yüce Allah’a yönelik insanın elde ettiği bâtınî ve şuhudî bilinçtir. Ancak ‘irfân’ kelimesi benzer farklı istilahî anlamlarda da kullanılıyor.

İrfân kelimesi aslı itibarıyla bâtınî ve kalbî şuhûd anlamında olsa da farklı bir istilahî kullanımda bu tür ‘müşahadelere’ ve ‘mükaşefelere’ dair bilgiler için kullanılıyor.

Bunun açıklaması şudur: İrfân aslı itibarıyla yüce Allah’ı, O’nun sıfat ve fiillerini huzurî ve şuhudî olarak algılamaktır. Bu sebeple bu algılama şekli, kavramlar, zihinsel suretler ve kelimeler türünden bir algılama şekli değildir, tam aksine görerek algılamak türündendir. Ancak bu tür bir algılamayı yaşayan şahıs bunu diğer insanlara aktarırken kaçınılmaz olarak kelimeler ve sözcüklerden yardım almalıdır. Bu sebeple yeni bir istilah olarak ‘irfân’ sözcüğü burada huzurî ve bâtınî algılamaları anlatmak için kullanılan cümleler için de kullanılıyor. İşte bu, ‘nazarî irfân’ dedikleri şeydir ve işrak felsefesinde olduğu gibi bazı düşünürler bunu aklî delillerle pekiştirmeğe çalışmışlardır. Öte yandan bu tür bir şuhûda ulaşmak genellikle birtakım kendine has çetin ameller ve sıkıntılı süreçler ardından mümkün olabiliyor. Bu ameller veya diğer bir tabirle bu seyr u sülûk yöntemi için de ‘irfân’ sözcüğü ‘amelî’ vasfıyla birlikte kullanılıyor. Dolayısıyla kısaca ‘amelî irfân’ insanı huzurî bilgi ve şuhûd-i ilahî’ye ulaştıran kendine has pratik yöntemlerdir.

Bu açıklamadan yola çıkarak nazarî irfânın kelimeler ve zihinsel kavramlar türünden olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla irfân-i nazarî, insanın kalbini doyuramaz ve insan ru-

hunu huzura ulaştıramaz. Nazarî irfân, ancak insanın aklını ikna edebilir ve nihayetinde felsefe kadar değerli olabilir.

Felsefi tabirle; nazarî irfân, huzurî ilimden husûlî ilim almaktır, huzurî ilim ve bâtunî şuhûdu kelimeler ve zihinsel kavramlar kalıbına dökmektir. İrfânın hakikatine yani yüce Allah'ı bâtunî olarak müşahade etmek ve onu huzurî ilimle algılamak gerçeğine varmış olan bir insan, bu gerçeği diğer insanlara açıklarken kaçınılmaz olarak kelimeler ve kavramlardan yardım almak zorundadır. Bu durumda bu kelimeleri duyan şahıs, bu gerçekleri bizzat yaşamamışsa, bu hakikati algılayamaz ve ancak birtakım önbilgiler, benzetmeler ve benzeri araçlardan yardım alınarak bu şahıs söz konusu hakikate bir miktar yaklaştırılabilir. Belirli bir yemeğin tadını almamış olan birisini veya belirli bir çiçeğin kokusunu almamış olan birisini düşünün. Bu şahsın söz konusu tat veya kokuyu algılayabilmesi için iki yol düşünülebilir. Birinci yol söz konusu yemeği bu şahsa tattırmak veya söz konusu çiçeği bu şahsa bizzat koklatmaktır. İkinci yol, bu tadı veya kokuyu bizzat almış olan birisinin, yaşadıklarını bu şahısla paylaşması ve bu duyguyu anlatmasıdır. İkinci yol, yani kelimeler, kavramlar ve anlatım yoluyla bu işi yapmak istediğimizde kaçınılmaz olarak benzetmeler, mecaz ve diğer yöntemlere başvurmalıyız. Ancak bu işin sonunda söz konusu bilgiyi tam olarak aktaramayacağımız kesindir ve bu şahıs hiçbir zaman bu anlatımlarla bu tat veya kokunun gerçekte ne olduğunu algılayamaz. Diğer bir örnek olarak görme kabiliyetinden yoksun olarak dünyaya gelmiş olan birisini düşünün. Böyle birisi doğal olarak renkler konusunda herhangi bir fikre sahip değildir ve bu konuyu algılayabilmesi için kaçınılmaz olarak kelimeler ve kavramlar, yani benzetmeler ve diğer anlatım araçlarından yardım almak zorundayız. Ancak işin sonunda bu şahsın hiç de açık olmayan, belirsiz bir bilgiye sahip olacağı kesindir

İrfânî konularda tam olarak bu durum yaşanıyor. Bir ârif, diğer bir ârifle konuşurken her ikisinin de ulaştığı olduğu irfânî gerçekler aynı seviyedeyse kolaylıkla birbirlerinin sözünü anlayacaklardır. Ancak bir ârif, yaşamış olduğu irfânî gerçekleri bu gerçekleri yaşamamış olan birisine anlatmak isterken aynen tat veya koku örneğinde olduğu gibi bir durum ortaya çıkacaktır. Bu ârif kaçınılmaz olarak sahip olduğu huzurî ilim ve irfânî hakikatleri, husûlî ilim ve kelimeler kalıbına dökmelidir ve benzetmeler, mecaz ve diğer anlatım yöntemlerinden yardım alarak bu hakikatleri, eksik ve müphem bir şekilde olsa da karşı tarafa aktarmaya çalışmalıdır. İşte bu sebeple nazarî irfânın kendine has bir felsefe olduğunu söylüyoruz. Zira kelimeler ve kavramları kullanarak felsefe üslubuna benzer bir üslup takınıyor. Ancak nihayetinde buradaki anlatımlar yüce Allah ve onun sıfatlarına yönelik huzurî marifet üzerine olduğu için buna nazarî irfân diyoruz.

Binaenaleyh nazarî irfân sahipleri aslında bu gerçekleri huzurî ilimle algıladıklarını ve bu hakikatleri kelimeler ve kavramlar kalıbıyla bize aktardıklarını söylüyorlar. Dolayısıyla bu iddiada bulunan şahıs bir peygamber (a.s) veya masum imamlardan (a.s) birisi ise ilk olarak bize anlattıkları bu hakikatleri gerçekte algılamış oldukları kesindir ve ikinci olarak da algıladıkları şeyin gerçekten ibaret olduğu, hayal, vehim veya şeytani ilkaat olmadığı kesindir. Ancak peygamber ve masum imamlar dışındaki diğer insanlar kuşkuludur. Yani birinci olarak yalan söylemedikleri ve gerçekte bu hakikatleri algılamış

oldukları bizim için kesinlik kazanmalıdır ve ikinci olarak karinelere yola çıkarak algılamış oldukları şeylerin şeytani ilkaat veya nefsanî canlandırmalar değil de rabbani inayetler olduğu bizim için kesinlik kazanmalıdır. Aksi halde peygamberler (a.s) ve masum imamlar (a.s) dışındaki insanlar konusunda bu insanların söyledikleriyle ilgili zerre kadar tereddüt taşıyorsak bu sözler bizim için herhangi bir değer taşıyamaz ve sadece bu insanların kendisi için bağlayıcı olabilir. Bütün bunlar bir yana hakikat peşinde olan bir insan için nazarî irfânın var olup olmaması pek önemli olmamalıdır. Gerçek bir ârifin aradığı şey ancak kalp ile algılanan ve kelimelerin var olup olmamasının etkilemediği hakikattir. Bu sebeple bu kelimelerin kişi tarafından bilinip bilinmemesi irfânî hakikatlere varmasını etkilemez. Okuma ve yazma bilmeyip de bu sebeple algıladıkları hakikatlerin küçük bir bölümünü bile açıklayamayan âriflerin sayısı az değil.

Dolayısıyla irfân alanında üç ana unsurdan bahsedebiliriz. Birinci unsur; tavsiye edenlerin iddiasına uygun olarak insanı şühudî ve bâtunî marifete, yüce Allah, O'nun sıfatları, isimleri ve bu isimlerin mazharlarına yönelik huzurî ilime ulaştıran özel kural ve komutlardır. Buna 'amelî irfân' deniliyor. İkinci unsur; irfânın aslı ve hakikati olarak bildiğimiz, irfân yolunda ilerleyen sâlik için gerçekleşen kendine özgü ruhî haller ve nihayetinde mukaşefe ve müşahedelerdir. Üçüncü unsur; şühudî ve huzurî olarak elde edilen gerçekleri anlatmak için kullanılan sözcüklerdir. Bu sözcükler her ne kadar irfân yoluna gitmemiş olan insanlar için anlaşılır görünse de hakiki anlamını ancak gerçek ârifler anlayabilir. Bu, nazarî irfândır.

Diğer yandan bir nevi kolaylık ve tolerans tanıyarak hakikat ve saadete varmak amacıyla gerçekleştirilen bütün seyr u sülûklar ve bu yolda insan için meydana gelen bütün ruhi haller ve şühûdlara 'irfân' adını verebiliriz. Bu anlamdaki irfân, Hint ve Buda irfânını, birtakım Sibiry ve Afrika kabilelerinin irfânını da içine alıyor. Buradaki bu tolerans aynen örneğin 'din' sözcüğünü Budizm ve taşta tapmayı bile içine alacak şekilde geniş bir kavramda kullanmaya benzer.

Tasavvuf ve İrfân

'Tasavvuf' terimi büyük ihtimalle 'sûf' sözcüğünden alınmıştır. 'Sûf' sözcüğü, 'yün' anlamında olduğu için 'tasavvuf' da 'yün giyinmek' anlamındadır. Yün giysi ve benzeri sert ve rahatsız edici giysiler giymek aslında zorluklara göğüs germek, konfor düşkünlüğü, hazcılık ve rahatlıklardan uzak durmanın bir nevi sembolüdür. Sûfî sert giysiler giyip de kendisini sıkıntılara düşürerek bu şekilde maddi bütün bağlardan kurtulmak ve sınır tanımaz nefsini eğitmeğe çalışıyor. Bu sebeple tasavvuf daha çok amelî irfânla örtüşüyor. Nitekim irfân sözcüğü daha çok nazarî irfânı çağırıştırıyor ve bu tür irfânla daha çok örtüşüyor.

Sûfî olarak bilinen insanlar genellikle bütün zamanlarda kâmil bir insanın var olduğuna inanıyorlar. Kâmil insan olarak bilinen ve 'kutup' olarak da adlandırılan bu insan bütün insanlara egemendir ve bütün insanlar ondan yardım alıp, bütün güzellikler için onun kapısına gitmelidirler. Kutuplar da kendi içlerinde farklı seviyelere sahiptirler ve alt

seviyedeki kutup bir üst seviyedekinden yardım almalıdır. Sûfîler kendi içlerinde farklı gruplar ve fırkalara sahiptir. Burada bazı grupların kendine has anlayış ve inançlarından söz edebiliriz. İleriki bölümlerde yer geldikçe bu konuya değineceğiz.

İslam şeriatına bağlı Şia topluluğunda sûfî ve tasavvuf kavramları olumlu karşılanmıyor ve genellikle az çok yanlışlıklar içeren gruplar için kullanılıyor. Ancak tarih boyunca kimi dönemlerde olumlu bir kavram olarak kullanılmıştır ve belki günümüzde bile birtakım bölgelerde kutsal bir kavram olarak kullanılıyor olabilir. Örneğin İran'ın Kırmanşah ve çevresindeki bazı bölgelerde sûfî kelimesinin kutsal bir anlam taşıdığını görüyoruz.

Sonuçta dediğimiz gibi Şia toplumunun geneli bu kavramı olumsuz olarak kabul edilen, inancında ve hayat tarzında az çok eğrilikler olan insanlar için kullanıyor. Ancak 'ârif' kelimesine geldiğimizde durum tamamen tersine dönüyor ve insanların genelinin bu kavrama olumlu yaklaştığını görüyoruz. Arif kavramı günümüze kadar toplum içindeki kutsal anlamını korumuştur.

Ârif Kimdir?

İrfânın hakikat ve mahiyetini kısaca "Yüce Allah'ı şuhudî olarak tanımak" olarak açıklarsak doğal olarak gerçek ârif, bu marifete varmış olan insan anlamındadır. Bu sebeple tek bir cümlede ârifi 'Kalbi ve ruhuyla yüce Allah'ı bulmuş olan insan' olarak tanımlayabiliriz. Arif'in irfândaki kademesi de Allah'a yönelik sahip olduğu şuhudî marifet ve kalbî bulguya bağlıdır. Dolayısıyla ârif olabilmek için herhangi bir ayin yapılmak veya falanca unvana sahip olmak gerekmiyor. Zira irfânın hakikati ve özü olan şuhudî marifet ve kalbî bulgu gözle görülmeyen bir hakikattir ve kişinin kendisi dışında hiç kimse tarafından görülemez. Diğer insanlar ancak birtakım emare ve işaretlerden yola çıkarak bu insanın söz konusu makama varıp varmadığını tahmin edebilirler. Ancak bu durum diğer insanların bâtunî hallerine egemen olan insanlar için geçerli değildir. Fakat sıradan insanlar için geçerli olan bu emare ve işaretler insanlarda kesin bilgi oluşturmaz ve nihayetinde bu yönde bir zan oluşmasına sebep olabilir.

Bu nedenle birisinin ârif olup olmadığını öğrenmek için sahip olduğu ün ve makama bakılmaz. Buradaki belirleyici unsur, kişinin yüce Allah'a yönelik sahip olduğu şuhudî marifettir. Falanca şahsın 'ârif' unvanına sahip olduğunun söylenmesi veya irfân tarihinde 'ârif' birisi olarak anılması önemli değil. Önemli olan şey ve hakiki irfânın ruhunu oluşturan şey bu şahsın, kalp gözüyle yüce Allah'ı müşahade edip etmediğidir. Ayrıca şunu da söylemeliyiz ki gerçek irfân cevherini elde etmiş olan insanlar hiçbir zaman gösteriş peşinde olmamışlardır ve unvan için hiçbir çaba harcamamışlardır. Aksine kendi ruhânî halvetlerinde mabutlarıyla münacat etmenin hazzını yaşıyorlar ve bütün unvanların bağından kendilerini kurtarmışlardır.

Şia büyükleri içinde ister âlim kesimi ister diğer kesimlerde irfânî olarak çok büyük makamlara varmış olup da isimleri bile bilinmeyen birçok büyük zattan söz edebiliriz. Bu insanlara yönelik sahip olduğumuz iyimser bakış, herhangi bir şekilde halk içinde meşhur olmuş olan diğer âriflerden daha fazladır. Örneğin Seyyid Bahru'l-Ulum, Seyyid

İbn Tavus, İbn Fahd Hillî ve benzeri şahsiyetler, Şia'nın sahip olduğu büyük fakih ve muhaddislerdir. Bu büyük zatlar aynı zamanda çok büyük ve değerli manevî makamlara da ulaşmış insanlardır. Ancak kendi dönemlerinde kesinlikle ârif, sûfi ve benzeri unvanlarla tanınmamışlardır. Şia âlimleri içinde Mukaddes Erdebilî, Şeyh Ensarî, Şeyh Cafer Kaşifu'l-Ğita ve benzeri büyük âlimleri yâd edebiliriz. Bu değerli zatlar her ne kadar keramet ve mükaşefelerle bilinmeseler de birçok nam yapmış âriften daha büyük bir manevî makama sahip olduklarını ve yüce Allah'a olan yakınlık yönüyle de birçok büyük âriften önde olduklarını kolaylıkla söyleyebiliriz.

Bu sebeple birisinin kalkıp da olağanüstü işler yapması veya çok ince ve karmaşık irfânî konuları dile getirmesi bu şahsın ârif bir zat olduğunu ve irfânî makamlara sahip olduğunu göstermez. Burada önemli olan unsur kişinin yüce Allah'a yönelik sahip olduğu şuhudî marifetir ve bu da daha önce değindiğimiz üzere ancak ve ancak kişinin kendisinin fark edebileceği bir durumdur. Yani diğer insanlar bu durumu fark edemezler.

Bu yolda değerli olan şey kalptir, kelimeler ve kavramlar değil. İrfânî konuları açıklamak ise bu konuları bizzat yaşamış olan insanların yapabildiği bir iş olduğu gibi bu konuları irfân hocalarından öğrenmiş olup da bizzat yaşamamış olan insanların da yapabileceği bir iştir. Istilahî anlamıyla 'irfân', yani şuhudî marifet, kesinlikle bu marifeti açıklayacak sözcükleri veya bu sözcüklerin anlamını bilmekle ilgili değildir. Bu sözcükleri bilen birisi irfânın kendisine sahip olmayabilir veya irfânın kendisine sahip olan birisi bu sözcükleri bilmeyebilir. Ama aynı zamanda insan irfânın kendisine sahip olup da sonrasında bu sözcükleri öğrenmiş de olabilir. Mantuk ilmi deyiimiyle bu ikili arasındaki bağ 'umum ve husus min vecih'tir. Dolayısıyla kişinin irfânı terimleri çok iyi bilmesi ve çok ince irfânî konulara açıklık getirebilmesi bu kişinin ârif olduğunu göstermediği gibi aynı zamanda kişinin bu konuda yetersiz olması ârif olmadığını göstermez. Aynı şekilde kişinin kerametler göstermesi ve olağanüstü işler yapabilmesi onun irfân ehli birisi olduğunu göstermediği gibi herhangi bir olağanüstü durum kendisinden görülmeyen kişinin de irfân ehli olmadığı söylenemez.

İrfânın hakikat ve mahiyetini kısaca "Yüce Allah'ı şuhudî olarak tanımak" olarak açıklarsak doğal olarak gerçek ârif, bu marifete varmış olan insan anlamındadır. Bu sebeple tek bir cümlede ârifi 'Kalbi ve ruhuyla yüce Allah'ı bulmuş olan insan' olarak tanımlayabiliriz. Arif'in irfândaki kademesi de Allah'a yönelik sahip olduğu şuhudî marifet ve kalbî bulguya bağlıdır.

İrfan, Felsefe ve Akıl

İrfânı ‘Yüce Allah’ı huzurî ve şuhudî olarak tanımak’ şeklinde açıkladık. Bu açıklamadan yola çıkarak irfânî bulguların, akli bulgular karşısında olduğunu söyleyebiliriz. Akli bulgular, deliller, kavramlar, düşünceler ve kelimelerle ilintilidir. Oysa irfânî bulgular, şuhûd ve huzurî bulgular türündendir. Dolayısıyla bu iki tür bulgunun tamamen farklı olduğunu ve birbirinin karşısında yer aldığını kolaylıkla söyleyebiliriz.

Sonuçta tamamen akli yöntemlerle problemlerine cevap bulmaya çalışan felsefe, irfânın karşısında yer almalıdır. Felsefenin işi gerçekleri bulmaktır ve bu iş için kullandığı araç ise akıl ve zihinsel kavramlardır. Felsefe hiçbir zaman akli verilerin ötesine geçemez. Bu sebeple felsefeden beklenen şey Allah’ın varlığını kanıtlamaktır ve bizi Allah’a ulaştırması beklenemez. Akıl ve felsefe yoluyla ancak ve ancak Allah’ı tanıyabiliriz. Ancak onu müşahade etmek ve onu bulmak başka bir şeydir. Bu iş, ancak irfânın yapabileceği bir iştir.

Felsefe ve irfânın yolları farklıdır ve esasen mahiyetleri de farklıdır. Felsefe, zihinsel ve akli bir yapıya sahipken irfân, huzurî ilim ve şuhûd türündendir. Ancak bu ikilinin hiçbirisi diğerinin yerini dolduramaz ve her biri kendi yerinde değerli ve gereklidir. Burada felsefe karşısında yer aldığını söylediğimiz irfân, ‘nazarî irfân’ değildir. Zira daha önce değindiğimiz üzere nazarî irfân, kavramlarla ilgili bir ilimdir. Bu sebeple nazarî irfân yapı ve mahiyet itibarıyla felsefeye benziyor ve insana kavramlar dışında bir şey kazandırmıyor.

Konuyla ilgili buraya kadar söylediklerimiz herkesin kabul ettiği gerçeklerdir; ancak ihtilaf konusu olan ve irfânı kabul edenlerle etmeyenlerin temel ihtilaflarından birisi, keşif ve şuhûd ile elde edilebileceğini varsaydığımız irfânî verilerin akılla incelenebilir olması ve ‘şu doğrudur, şu yanlıştır’ şeklinde değerlendirilmesidir. Bu sorunun cevabını bulmak önemlidir; zira birçok ârif bâtunî olarak elde ettiklerini iddia ettikleri akılla açıklanamayan bir takım iddialarda bulunuyor. Bu verilerin akıl tarafından algılanıyor olmaması doğal olarak onaylamak veya reddetmek hakkını da akıldan alacaktır.

Örneğin bu tür tartışmalara konu olan mevzulardan birisi ‘Vahdet-i Vücut’ meselesidir. Bu konuya farklı açıklamalar getirilmiştir.

Kimileri vahdet-i vücud meselesini, “Allah dışında hiçbir varlığın var olmaması ve diğer varlıklar olarak düşünülen şeylerin aslında yalnızca hayalden ibaret olduğu” şeklinde açıklamışlardır.

Kimileri ise bu meseleyi “Allah’ın ilmi dışında hiçbir varlığın var olmaması” şeklinde açıklamışlardır. Bu açıklamaya binaen vahdette bir tür kesret düşünülmüştür.

Bu meselenin daha çok dillerde dolaşan diğer bir açıklaması ise irfân yolunda ilerleyen sâlikin bu işin nihayetinde ‘fenafillah’ makamına varması ve kendisinden geriye ismi dışında hiçbir şeyin kalmamasıdır.

Bu meselenin daha ılımlı bir açıklaması ise sâlikin bu yolda ilerleyip de Allah dışında hiçbir varlık görmediği makama varmasıdır. Yani onun gözünde bütün varlıkların Allah’ta yitmesi. Daha doğru bir tabirle, tıpkı zayıf bir ışığın güneş ışığında kaybolması gibi, her şeyin Allah’ta yittiğini görmesi gibidir.

Sonuç itibariyle irfânı savunan ve reddedenlerin tartışma konusu olan bu ve benzeri konularda reddeden kesim genellikle aklî deliller kullanarak ve aklî verileri esas alarak âriflerin iddia ettiği konuları reddetmeye çalışıyor. Buna karşın savunan kesim, işin nihayetinde bu tür konuların akıl ötesi konular olduğunu savunarak bu konulara aklî açıklama getirmekten kaçınıyor.

Bu sebeple bu tartışmalar sonucunda şöyle bir temel soru doğuyor: Acaba aklın değerlendirilemediği gerçekler var mıdır?

Burada kısaca şunu söyleyebiliriz; aklın işi her ne kadar kavramlar olsa da, Allah'ın varlığı bir yana diğer varlıkların zatına varmak bile her ne kadar akıl alanının dışında olsa da aklın 'selbî' veya 'icabî' hükümleri çok açık olursa veya 'bedihî' bir hükme dayanırsa kesinlikle inkâr edilemez hale geliyor ve kavramlar yoluyla dışarıdaki varlıklara tatbik ediliyor. Öyle ki bu hükümlerin yanlış olduğunu düşünmek kesinlikle çelişkiyle sonuçlanır. Felsefî anlatımla, aklın işi varlığın özüne varmak olmasa da aklın varabildiği yüzeysel varlık marifetinin itibarında hiçbir şüphe olamaz.

Vahdet-i vücud meselesine gelince, yüce Allah dışındaki varlıkların varlığını reddetmek ve kesreti hiçbir şekilde kabul etmemek, sadece aklî hükümleri reddetmekle kalmıyor; insanın sahip olabileceği bütün huzûrî ilimleri ve insanın bütün fiillerini ve eylemsizliklerini reddetmekle sonuçlanıyor. Bu durumda keşif ve şuhûd için herhangi bir itibar ve değer söz konusu olamaz; zira onun en büyük delili, huzûrî olmasıdır.

Dolayısıyla vahdet-i vücud meselesi bu tür bir açıklamayla kesinlikle kabul edilemez. Ancak bu mesele için Molla Sadra'nın Hikmet-i Mütealiye'de getirmiş olduğu açıklamayı kabul edebiliriz. Bu açıklamanın özeti şöyledir: Var edilmiş olan varlıkların varlığı, onu var edenin varlığıyla ilgili ve bağlantılıdır. Daha doğru bir ifadeyle bağlantı ve ilginin ta kendisidir. Yani kendi başına değildir ve hiçbir bağımsızlığı yoktur. Arifin vardığı gerçek de budur zaten. İşte diğer varlıkların bu türden olan bağımsızlığının reddedilmesi, 'hakiki vahdet-i vücudun reddedilmesi' olarak adlandırılır.

Burada sorumuzu şu şekilde değiştirebiliriz: Acaba aklın hükmü ile keşif ve huzûrî ilmin önüne geçirebilir miyiz? Diğer bir deyişle husûlî türden bir ilim olan aklî verilere dayanarak huzûrî türünden ilimlerin itibarını sorgulayabilir miyiz?

Bu soruya cevap olarak şöyle diyebiliriz; saf huzûrî ilimler, aslında gerçeğin ta kendisini bulmaktır. Dolayısıyla gerçekliliği sorgulanamaz. Ancak huzûrî ilim, genellikle husûlî ilim türünden olan zihinsel açıklamalarla birliktedir. Bu ikiliyi birbirinden ayırmak çok titizlik gerektiren bir iştir ve her birinin hükümlerinin diğerine isnat edilmemesi konusunda çok dikkat edilmelidir. Bu arada hata payı olan ve zaman zaman aklî delillerle reddedilen şey işte bu husûlî ilim türünden olup da söz konusu huzûrî ilmi anlatan zihinsel açıklamalardır. Bazen ârif, müşahade ettiği ve huzûrî olarak bulduğu gerçeğe yanlış bir zihinsel açıklamayla izah getirmeğe çalışıyor. İşte bu gibi durumlarda hata içeren şey, huzûrî olarak algılanan gerçek değil, o yöndeki husûlî verilerdir. Vahdet-i vücud konusunda ise ârif tarafından müşahade edilen şey bağımsız varlığın yalnızca yüce Allah'a mahsus ol-

İslam tarihine baktığımızda öteden beri ‘irfân’ ve ‘tasavvuf’ adıyla birtakım eğilimlerin varlığını ve bunların hicri dördüncü ile sekizinci asırlar boyunca İran ve Türkiye gibi birçok İslamî ülkelerde zirveye ulaştığını görüyoruz. Günümüzde ise birçok tasavvuf kanadı dağınık bir şekilde bütün İslam coğrafyasında ve özellikle Kuzey Afrika ülkelerinde varlığını sürdürüyor.

masıdır. Ancak bir müsamaha ile bunun için ‘vücûd-i hakiki’ deniliyor ve buna dayanarak diğer varlıkların hakiki varlığı reddediliyor.

Ancak insan için gerçekleşebilen huzûrî ilim ve ‘mukâşefelere’ konusunda büyük ârifler bu tür olayların kimi durumlarda şeytanî ve itibardan yoksun olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Bu türden mukâşefelere birtakım karinelerle fark edilebilir ve nihayetinde kitap ve sünnetin kesin delilleriyle doğruluğu ölçülebilir. Elinizdeki kitabın ileriki bölümlerinde, özellikle ‘keşif ve keramet’ konusuyla ilgili bölümde bu konuya daha detaylı açıklama getireceğiz.

İslam’da İrfan Konusu

İslam tarihine baktığımızda öteden beri ‘irfân’ ve ‘tasavvuf’ adıyla birtakım eğilimlerin varlığını ve bunların hicri dördüncü ile sekizinci asırlar boyunca İran ve Türkiye gibi birçok İslamî ülkelerde zirveye ulaştığını görüyoruz. Günümüzde ise birçok tasavvuf kanadı dağınık bir şekilde bütün İslam coğrafyasında ve özellikle Kuzey Afrika ülkelerinde varlığını sürdürüyor. İslam’daki bu tür eğilimlerin benzerlerini diğer dinlerin tarihinde de görebiliriz. İşte bu benzerliği göz önünde bulundurduğumuzda şöyle bir soru aklara geliyor: Acaba İslam’da ‘İslamî irfân’ diye bir şey var mı? Acaba Müslümanlar irfânı diğer dinlerden mi aldılar ve günümüzde ‘İslamî irfân’ diye var olan şey gerçekte İslam’ın değil de Müslümanların irfânı mıdır? Gerçekte İslam dini ‘irfân’ adlı bir şey getirmişse bile acaba bu, bugünkü irfânla aynı irfân mıdır yoksa zamanla değişimlere uğramış mıdır?

Bu soruların cevabı olarak kimileri irfânın İslam’daki yerini tamamen yalanlayarak irfânı sonradan çıkarılmış batıl bir bidat olarak kabul etmişlerdir. Kimileri ise irfânı, İslam dışı; ancak İslam’la uyum içinde bir bulgu olarak kabul etmişlerdir. Bir görüşe göre ise ‘tasavvuf’ burada değindiğimiz ikinci görüşe uygun bir bulgudur. Bu görüşü savunanlar

tasavvufu Hristiyanlıktaki ruhbaniyete benzeterek olumlu bidat olarak kabul etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim ruhbaniyet konusunun Hristiyanlıkta ve yüce Allah'ın Hz. İsa'ya (a.s) indirmiş olduğu dinde olmadığını ve havariler tarafından çıkarıldığını açıkça ifade ediyor; bununla birlikte bu olayı reddetmiyor. Kur'an-ı Kerim şöyle buyuruyor:

"Uydurdıkları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar."²

Üçüncü bir gruba göre ise irfân, İslam'ın bir parçası olmakla kalmayıp İslam'ın özü ve ruhudur. Bu görüşe göre irfân, aynen İslam'ın diğer parçaları gibi Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimizin (s.a.a) sünnetinden alınmıştır ve kesinlikle diğer dinlerden alındığı düşünülemez. İslam'daki irfânla diğer irfânlar arasındaki benzerlik ise bu irfânın diğer dinlerden alındığına delil olamaz. Nitekim İslam'daki birtakım dinî kuralların diğer dinlerle benzerlik taşıması bu öğretilerin diğer dinlerden alındığına delil oluşturmaz.

Bence son görüş daha uygundur; ancak irfânın İslam'da asil bir yere sahip olması, İslam dünyasında 'irfân' ve 'tasavvuf' adına var olan bütün eğilimlerin doğruluğu anlamına gelmez. Nitekim İslam dâhilindeki birtakım grup veya kişilerin tüm eğilim ve inançlarını İslamî birer inanç veya davranış olarak kabul etmek mümkün değildir. Aksi halde İslam'ı tamamen zıt inançlar olarak tanımlamalıyız veya birbirine zıt İslamların varlığını onaylamalıyız.

Biz burada asil İslamî irfânın varlığını onaylarken ve Peygamber efendimiz (s.a.a) ve onun hakiki halifelerini bu irfânın zirvesinde görürken Müslüman arif ve sûfler içindeki İslam dışı unsurların varlığını inkâr etmiyoruz ve tasavvuf ehli grupların birçok düşünce ve davranışlarını tartışılabilir birer düşünce ve davranış olarak görüyoruz.

Kur'an-ı Kerim'in ayetleri, Peygamber Efendimiz (s.a.a) ve onun pak Ehl-i Beyti'nin (a.s) buyruklarını dikkatle inceleyenler kesinlikle nazarî irfânla ilgili, irfânî seyr u sülûk yöntemleri ve adabıyla ilgili birçok değerli ve ince bulgulara rastlayacaklardır. Örneğin zatta, sıfatta ve fiilde tevhid konularına işaret eden İhlâs Suresi'nin ayetleri, Hadid Suresi'nin ilk ayetleri ve Haşr Suresi'nin son ayetlerini örnek gösterebiliriz veya bu surenin yüce Allah'ın tüm varlık âleminde hazır olduğunu, bütün varlığa egemen olduğunu ve bütün varlıkların tekvini olarak tesbih halinde olduğunu ifade eden ayetlerine işaret edebiliriz.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de, seyr u sülûk yöntemi olarak kabul edebileceğimiz birtakım yöntemler ve kurallar açıklanmıştır. Örneğin tefekkür ve düşünmekle ilgili ayetler, daimi teyakkuz ve mütezekkir olmakla ilgili ayetler, teheccüd ve gece ibadetleriyle ilgili ayetler, oruç tutmakla ilgili ayetler, gece boyunca uzun secde ve zikirler yapmakla ilgili ayetler, huşu ve tevazu ile ilgili ayetler, Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini duyunca secdeye kapılmak ve gözyaşı dökmekle ilgili ayetler, ibadetlerde ihlâs sahibi olmakla ilgili ayetler, yalnızca Allah rızası ve ilahi aşkın bir getirisi olarak iyiliklerde bulunmak, tevekkül etmek ve Allah'a karşı rıza ve teslimiyet taşımakla ilgili ayetler.

² Hadid suresi 27.

Kur'an-ı Kerim'in ayetlerine ilaveten hadis kaynaklarımızda konuyla ilgili Allah Resulü (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) buyrukları veya dua şeklinde sayamayacağımız kadar çok kaynak mevcuttur.

Ancak burada da diğer birçok konuda olduğu gibi bu ve benzeri ayet ve hadisler konusunda kimileri tefrit yolunu seçerken kimileri de ifrat yolundan gitmişlerdir.

Birinci grupta yer alanlar çok dar ve yüzeysel bir yaklaşımla bu tür ayet ve hadislerin içini boşaltıp da sahip oldukları yüce anlamları bu ayet ve hadislerden almaya çalışmışlardır ve çok yüzeysel bir anlam yüklemeye çalışmışlardır. Öyle ki yüce Allah için bile cismani iniş ve yükseliş gibi değişkenlik gerektiren birtakım haller yüklemeye çalışmışlardır. İşte bu yaklaşıma sahip olan insanlar İslam'da 'irfân' adında bir şey olduğunu kökten reddeden insanlardır. Diğer yandan karşı cephede yer alanlar, birtakım sosyal etkenlerin etkisi altında kalarak ve birtakım yabancı unsurları işin içine katarak dinî kaynaklarımız ve kitap ve sünnetten alındığını söyleyemediğimiz birtakım inançlara bürünmüşlerdir. Öyle ki bu inançların bir kısmı yorum ve tevile yer bırakmayacak kadar açık bir şekilde Kur'an ve sünnete aykırıdır. Bu düşünceye sahip insanlar bir yandan kendilerinden birtakım amel-ler çıkarıyor veya diğer inançlardaki âdet ve örflerin taklitçiliğini yaparken diğer yandan ârif makamına eren kişiden bütün dinî yükümlülüklerin kalktığına inanıyorlar. Bu tür bir düşünceye sahip olanlara cevap olarak şöyle demeliyiz: Allah'a yakınlık konusunda Peygamber Efendimiz (s.a.a) ve Hz. Ali'den (a.s) daha yakını düşünülemez. Ancak bu kişiler hayatlarının sonuna kadar diğer insanlardan bir adım önde olacak şekilde ibadetlerini yerine getirmişlerdir ve her zaman bu konuyu önemsemişlerdir.

Bütün tasavvuf ehli ve ârif diye bilinenlere aşırı iyimser bir yaklaşımla bakanlar bu tür eğilimler için birtakım yorum ve tevellere başvurmuş olsalar da gerçek şu ki en azından bu tür eğilimlerin bir bölümü hiçbir şekilde kabul edilemez. Genel olarak ilmî ve irfânî şahsiyetlerin yüceliğine kapılıp da bu insanların bütün doğrularına gözü kapalı bir şekilde inanmak veya bu insanları eleştirilemez insanlar bilmek yanlıştır. Ancak bu insanların eleştirilebilir olduğuna inanmak bütün ölçüsüz, basit veya taassuplara dayalı düşünceleri onaylamak veya bu insanların olumlu yönlerini görmezden gelmek anlamında değildir.

Sonuçta insan her zaman hak ve hakikat peşinde olmalıdır, adalet ve insaf yolunda ilerlemelidir, delilsiz mesnetsiz olumsuz bakışlardan uzak durmalıdır ve hakkı bulup da haktan ayrılmamak için Allah'tan yardım dilemelidir.

İrfan ve Şeriat, Yan Yana mıdır, Karşı Karşıya mıdır?

Burada dikkate alınması gereken diğer bir konu, irfân ile şeriat hükümleri arasındaki bağın niteliğidir. Diğer bir deyimle tarikat ile şeriat arasındaki bağın niteliği nedir? Kimilerine göre irfân, hakikatlere varmak için İslam dininin onaylamış olduğu veya en azından menetmediği başlı başına bir yoldur. Bu görüşü taşıyanların bir bölümü, irfânî makamlara varmak için esasen hiçbir dine bağlı olmayı bile gerekli görmüyor. Bu görüştekilerin diğer bir bölümü ise herhangi bir dine bağlı olmayı veya daha ılımlı bir yaklaşımda olanlar ilahî dinlerin birine bağlı olmayı yeterli görmüşlerdir.

Burada söylenmesi gereken konu şu ki İslâm'a göre irfân yolu ve irfânî seyr u sülûk, şeriatı paralel, şeriat yolunun yanındaki bağımsız bir yol değildir. Aksine aynı yolun daha ince ve daha dikkat gerektiren bir parçasıdır. 'Şeriat' tabirini, zahiri hükümlere özgü bir tabir olarak kabul edersek 'tarikat' ve 'hakikat' tabirlerini bu gerçeğin paraleli olarak veya içindeki bir gerçek olarak kabul etmeliyiz. Şöyle ki ancak şeriatı uyularak tarikat veya hakikate ulaşılabilir. Örneğin şeriat, namazın zâhiri yönüne şekil vermekler yükümlüyken tarikat, namaz kılan şahsın namaz esnasında dikkatini namaza ve ibadete ve daha doğru bir tabirle namazın bâtınî yönü ve kemaliyle yükümlüdür. Şeriat, kulların, cehennem korkusuyla veya cennet arzusuyla ibadete yönelmesini istiyor; oysa irfân, kulların, niyetlerini Allah rızası dışında bütün niyetlerden temizlemesini istiyor. Yani Ehl-i Bey'tin (a.s) buyruklarında "*hür insanların ibadeti*" olarak tanıtılan ibadete yönlendiriyor insanları. Şeriat şirkten söz ederken kastedilen şey, 'şirk-i celî' yeni taş ve benzeri şeylerden imal edilmiş putlara tapmaktır. Ancak tarikatta şirk konusu 'şirk-i hafî' ve 'şirk-i ahfâ' yani gizli ve çok gizli şirk konuları, çok daha incelikle ele alınıyor. Burada, Allah dışındaki varlıklara herhangi bir şekilde ümit bağlamak, Allah dışındaki varlıklardan herhangi bir şekilde korkmak, yardım beklemek veya sevgi duymak (müstakil bir yön taşıyorsa ve ilahi emirler doğrultusunda değilse) bir tür şirk olarak kabul ediliyor. Bu sebeple şeriat ve tarikat yolundan ilerlemek hakikate varmakla sonuçlanmalıdır.

İşte bu yolda ilerleyenler için insanların uydurduğu türlü bidat ve ayinler yardımcı olmak bir yana gerçek irfâna varmak için birer ayak bağından başka bir şey değildir. Haram yönü taşımayan ameller bu durumda iken haram sayılan amellerin durumu çok açıktır. Bu tür işler kişide geçici bir takım irfânî dedikleri hallere sebep olsa da sonuç olarak hüsrarla sonuçlanacaktır ve insanı felakete sürükleyen şeytanî tuzaklardan birisidir. Dolayısıyla bu tür yöntemlere inanmamalıyız. Doğru yol, yüce Allah'ın açıklamış olduğu yoldur ve bu yolun dışındaki bütün yollar dalalettir. Öyleyse haktan sonra sapıklıktan başka ne var?³

Hakiki ve İslamî İrfân'ın Özellikleri

Akıllı Açısından Doğru İrfânın Özellikleri

İslamî irfânın başlıca önemli özelliklerini söylerken önce akıldan başlayıp devamında ise ayetler, hadisler ve masum zatların hayatından örneklerle konuya açıklık getirmeye çalışacağız.

İrfânın başlıca önemli özelliklerine açıklık getirmeden önce bu konuların anlaşılır olabilmesi için birkaç ön bilgi vermek zorundayız.

Birinci mukaddime: İlk başta geçtiği üzere irfânın hakikati, yüce Allah'ı kalbî olarak görmektir. Burada irfânın; yüce Allah'ın sıfatlarını ve fiillerini, düşünce ve delillerle değil de kalbi olarak tanımak anlamında olduğunu söyledik. İrfân, Allah'ı tanımak anlamındadır; ancak gıyabi ve akıl yoluyla, delillere dayanarak gerçekleşen bir tanımak değil, aksine kalp ile; bütün ruh ve can ile gerçekleşen bir tanımak. Amelî irfân ise bu doğrultuda

³ Yunus suresi 32.

düzenlenen bir programdır ve bu programın nihai hedefi insanı bu makama ulaştırmaktır. Arifler bu makam için farklı tabirler kullanmışlardır; ancak burada kelimeler üzerine durmak istemiyoruz. Masum zatlardan (a.s) nakledilen dualarda ise bu makam için ‘kurb’, ‘vusul’ ve benzeri tabirler kullanılmıştır.

Elinizdeki kitabın diğer bir bölümünde ise insan ruhunun madde ötesi mücerret bir varlık olduğunu dile getirdik. Dolayısıyla ancak kendisiyle aynı türden olan, yani fizik ötesi bir şey onun yüceliğini sağlayabilir. Buradan çıkan sonuç “insanın marifetle kemale ulaştığı” gerçeğidir. Ancak insanın kemaline yol açan burada bahsettiğimiz marifet, her şeyden önce husûlî bir marifet değildir ve ayrıca huzurî olmasının yanı sıra sadece ve sadece yüce Allah’a yöneliktir. Bu sebeple insanın yüce Allah’a yönelik taşıdığı huzurî marifet artıkça kemal yönünde bir o kadar ilerlemiş oluyor.

İkinci mukaddime: Burada bahsettiğimiz bu makam ve aşamaya varmak bir insanın varabileceği en yüce makam olmasının yanı sıra aynı zamanda insanın yaratılış gayesidir de. Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyuruyor:

“Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”⁴

Yüce Allah bu ayet-i kerimede “kul olmayı” bir insanın nihai hedefi olarak açıklıyor. Ancak kul olmanın kendisi Allah’a varmak için bir mukaddime ve ön hazırlıktır. Dolayısıyla amelî irfân insanın yaratılış hedefi dışında bir hedef edinemez ve işin sonunda insanı, yüce Allah’ın burada açıklamış olduğu bu hedefe ulaştırmayı amaçlıyor.

Üçüncü mukaddime: Yüce Allah hikmet sahibidir ve bu sebeple insanda var etmiş olduğu her bir parçayı, insana nihai hedefine varmak yönünde bir yere kadar yardımcı olmak üzere yaratmıştır. Bu genel bir kuraldır; hikmet sahibi bir varlık belirli bir amaç doğrultusunda bir ürün yaptığı zaman bu üründe kullanılan bütün parçaları onu nihai hedefine götürecek şekilde tasarlıyor ve hiçbir zaman hiçbir yararsız veya zararlı sayılabilecek bir parça kullanmaz. Bu nedenle mutlak hikmet sahibi olan ve hikmetin kaynağı olan Allah, yaratmış olduğu insan adındaki bu varlıktaki bütün parçaları insan için düşünülen nihai hedef doğrultusunda yaratmıştır.

Bu mukaddimleri göz önünde bulundurduğumuzda gerçek bir ârîfin başlıca özelliği olarak çok yönlü olmasını görüyoruz. Burada yaptığımız açıklamalar gereğince “irfân” denince kastettiğimiz irfân türü, insandaki bütün imkânlar, insanın bütün yetenek ve güçlerini kapsayan irfândır. Doğru yönde ilerleyen bir irfânda kesinlikle insandaki güçler, yetenekler ve özelliklerin bir bölümü gerekli, diğer bölümü gereksiz veya zararlı görülemez. Burada yaptığımız açıklama çerçevesinde yüce Allah, bizde var etmiş olduğu bütün özellikleri, onlardan yararlanarak nihai hedefimize varmamız yönünde bize yardımcı olmak üzere yaratmıştır. İşte bu değerlendirme esasınca kendimizde gördüğümüz birtakım yetenek ve özellikleri yaratılış amacımız doğrultusunda görmemek veya bu amaca aykırı olarak görmek, yani yok edilmesi gereken birer fazla veya zararlı unsur olarak görmek çok yanlıştır. Bunu anlamak için herhangi bir ayet veya hadise gerek yok ve bu yönde herhangi

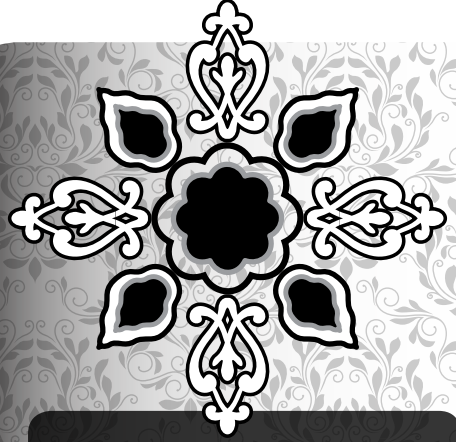
⁴ Zariyat Suresi 56.

bir ayet veya hadis olmasa bile akıl, kendi başına, yüce Allah'ın insana kazandırmış olduğu bütün özelliklerin, onun kemaliyle bir tür bağlantıya sahip olduğunu, yani bu özelliklerin hiçbirinin faydasız veya zararlı olmadığını anlıyor.

Bu gerçeği irfân diliyle ve irfânî terimlerle anlatmak istersek şöyle demeliyiz: “İnsan-ı kâmil” yüce Allah'ın bütün esma ve sıfatının zuhur ettiği varlıktır. Yani irfânın nihaî gayesi olan insan-ı kâmil, yüce Allah'ın bütün esma ve sıfatının kendini onda gösterdiği kişidir. Diğer bir deyimle insanda var olan özelliklerin her biri yüce Allah'ın fiillerinden birisidir ve bunların her biri yüce Allah'ın bir sıfatından kaynaklanıyor. Bu nedenle bir insan için düşünülebilen en yüce ve nihai kemal, kendisinin var olmasına sebep olan bütün bu ilahi esma ve sıfata hakkıyla bürünmesi ve bu esma ve sıfatın bir nevi aynası haline gelmesidir. İnsan bu esma ve sıfatın bir bölümünden yoksun olursa ve bu esma ve sıfatı kendisinde fiiliyata dökemezse bu, kişinin zayıf olduğunu ve eksikliğini gösteriyor ve kesinlikle bu kişinin kemaline işaret değildir.

Dolayısıyla hakiki ve doğru bir irfânın birinci özelliği kapsayıcı olmasıdır. Herhangi bir irfân kolu kalkıp da insandaki güçleri ve tabii özellikleri görmezden gelirse, bu güç ve özellikleri tamamen yok etmeye çalışırsa ve bu yönde adım atmayı faydasız, zararlı ve insani tekâmül önündeki bir engel olarak görürse işte bu bakış tarzı, bu irfân kolunun doğru yolda olmadığını ve eksik ve zayıf bir kaynaktan beslendiğini gösteriyor.

Burada hakiki İslam irfânının ikinci özelliği kendini gösteriyor. Yani insanın fıtrata ters olmamak veya diğer bir deyimle

“İnsan-ı kâmil” yüce Allah'ın bütün esma ve sıfatının zuhur ettiği varlıktır. Yani irfânın nihaî gayesi olan insan-ı kâmil, yüce Allah'ın bütün esma ve sıfatının kendini onda gösterdiği kişidir. Diğer bir deyimle insanda var olan özelliklerin her biri yüce Allah'ın fiillerinden birisidir ve bunların her biri yüce Allah'ın bir sıfatından kaynaklanıyor. Bu nedenle bir insan için düşünülebilen en yüce ve nihai kemal, kendisinin var olmasına sebep olan bütün bu ilahi esma ve sıfata hakkıyla bürünmesi ve bu esma ve sıfatın bir nevi aynası haline gelmesidir.

insan fıtratına uygun olmak. Birinci özelliği söylemeden önce yaptığımız ön açıklama bölümünde ve bu bölümdeki diğer açıklamalarda yüce Allah'ın insana birtakım güçler ve yetenekler kazandırdığı gibi aynı zamanda insana bu güç ve yetenekleri fiiliyata dönüştürme isteği verdiğini söyledik. Diğer bir deyimle insanda var olan bütün eğilimler onun kemaliyle ve yaratılış gayesiyle bir şekilde ilintilidir. Yüce Allah bu eğilimleri insana vererek insanı, kemaline yol açacak işlerin peşinde gitmeye yönlendirmiştir. Bu nedenle fitrî birer eğilim olarak insana verilmiş olan bu temayüller kemal yönünü bulmak açısından insana büyük yardım sağlayabilir.

İnsandaki herhangi bir eğilimin varlığının (sınırları, özellikleri ve diğer detaylar bir yana) insanın kemaliyle hiçbir bağlantıya sahip olmadığı veya kemaline tamamen ters olduğu düşünülürse; bu, yüce Allah'ın -haşa- boş bir iş yaptığı veya kendi amacının tersine hareket ettiği anlamına geliyor ve bunların ikisi de kabul edilemez. Bu nedenle insanda fitrî bir özellik olarak var olup da insanın kemaline yabancı olan veya kemaline ters olan bir eğilim düşünülemez. Dolayısıyla insanın fıtratına ters öğretiler içeren bir irfân kolu, doğru bir irfân olamaz. Bir irfân kolunun bu tür komutlar ve öğretilere sahip olması bu irfânın doğrudan uzak ve eksik bir irfân olduğunu gösteriyor.

Kesin olan bir şey varsa o da yüce Allah'ın insana vermiş olduğu bütün eğilimlerin bir şekilde insanın kemaliyle uyumlu olması ve insan kemaliyle bağlantısız veya insan kemaline karşı olmamasıdır. İnsandaki fizikî veya fizik ötesi eğilimler ve içgüdülerin her biri istisnasız olarak bir hikmet ve bir hedef doğrultusunda insana kazandırılmıştır. Bu nedenle insandaki maddî ve hayvanî içgüdüleri insanın kemali önündeki bir engel olarak görmek ve bu içgüdüleri yok etmeye çalışmak kesinlikle doğru bir bakış tarzı değildir. Örneğin insandaki cinsel içgüdü, insanın yaratılışı itibarıyla fitrî ve tabii olarak yüce Allah'ın insanda var etmiş olduğu bir eğilimdir. Bu eğilim burada getirdiğimiz açıklama gereğince insanın nihaî kemaliyle bağlantılı olduğu için yüce Allah tarafından insanın bir parçası olarak seçilmiştir. Dolayısıyla bu eğilimle savaşmak ve bu eğilimi tamamen yok etmeye çalışmak kesinlikle doğrudan bir tür sapmadır ve herhangi bir irfânda bu tür bir tavsiye görülürse işte bu, bu irfânın doğru yolda olmadığını göstermek için yeterlidir. İnsandaki bu eğilim için söyleyebileceğimiz en açık sebep ve hikmetlerden birisi insan neslinin devam etmesidir. Ancak bu sebep, bu eğilim için söylenebilecek tek sebep ve hikmet değildir. Bu eğilim için bir dizi sebep sıralayabiliriz ve aklımıza gelmeyen başka sebepler de olabilir.

Esasen insandaki maddî eğilimler insanın tekâmülüyle çıkışıyor durumda olsaydı birçok ayet ve hadiste bu maddî olarak gördüğümüz konular iyiliklerin karşılığı olarak insanlara tanıtılmazdı. Kur'an'daki ayetlerin açık ifadesi müminlerin salih amellerinin karşılığı olarak ahiretteki görkemli saraylar, yemyeşil bahçeler, güzelliği anlatılamayan eşler ve benzeri şeyler olduğunu gösteriyor. Bu ise bu tür şeylerin insan önünde bir engel oluşturmadığını ve insanın kemaliyle çakışmadığını gösteriyor.

Evet, burada tartışılacak bir konu varsa, bu fitrî eğilimlerin yönlendirilmesi, itidal halinde tutulması ve doğru yöne yönlendirilmesiyle ilgilidir. İşte bu konu, bizi doğru irfânın üçüncü özelliğine götürüyor. Şöyle ki hemen hemen hepimiz sahip olduğumuz fitrî eğilimlerin birbiriyle çakıştığını ve bu eğilimlerin tamamının doyurulmasının imkânsız olduğunu

yaşayarak anlamışızdır. Örneğin insanoğlu eğlenme, yeni şeyler öğrenme ve cinsel eğitime sahiptir. Fakat bu eğilimlerin her birini temin etmek ancak diğer eğilimlerin bir kenara bırakılmasıyla mümkün olabilir ve bu eğilimlerin her biri bir diğerinin önünde engel oluşturduğu için aynı zamanda bütün bu eğilimleri doyurmak imansızdır. Bu nedenle insanoğlu bu eğilimlere belirli sınırlar koymak zorundadır ve bu sınırları belirlerken kendisini yaratılış hedefine götürecektir en iyi şekilde bunu tasarlamalıdır.

Dolayısıyla insandaki istekler, eğilimler ve fitrî temayülleri belirli bir düzen ve sınırlamaya tabi tutmanın kaçınılmaz olması kesindir. Ancak burada tartışılan konu bu sınırlama ve düzenin kim tarafından ve hangi ölçüler üzerine yapılması gerektiğiyle ilgilidir.

Bu soruya cevap olarak şöyle demeliyiz; bazı durumlarda ve bir yere kadar insanın kendi fitratı insanı yönlendirecek bir lider ve önünü aydınlatacak bir rehber olarak yeterlidir. İnsandaki bazı içgüdüler sadece belirli zamanlarda ve belirli yerlerde aktif hale geliyor ve bunun dışında sessiz ve isteksizdir. Örneğin açlık ve susuzluk hissini hepimiz taşıyoruz. Ancak her zaman için ve sürekli bir şekilde yemek veya su içmek eğilimi taşımadığımız için bu eğilim sürekli bir şekilde diğer eğilimlerle çakışıyor durumda değil. İnsandaki cinsel istek insan hayatının belirli bir döneminde kendini gösteriyor ve bu dönem öncesinde aktif değildir veya çok silik bir şekilde kendini gösteriyor. Bu tür eğilimlerde bahsettiğimiz program ve çizelge insanın kendi fitratı önderliğinde yapılıyor.

Ancak fitratın buradaki etkinliği çok kısıtlıdır ve insan yalnızca fitratının rehberliğine güvenerek bu eğilimler için kusursuz bir program hazırlayamaz. Çoğu zaman insandaki bir içgüdünün güçlü olması diğer içgüdüleri gölgede bırakıyor ve bu durum bu içgüdülerin unutulmasıyla sonuçlanıyor. Bu durum özellikle maddî içgüdülerde geçerlidir. Bu içgüdüler çoğu zaman çok güçlü olmaları hasebiyle insandaki manevî eğilimleri tamamen bir kenara itebiliyor ve manevî içgüdülerin unutulmasına sebep oluyor. Bazen insandaki cinsel istek önündeki hiçbir engeli görmeyecek şekilde alevleniyor. Bu durumda insan sadece ve sadece bu eğilimini doyurmaya odaklanıyor ve hiçbir fayda veya zararı düşünmez hale geliyor.

Kısaca yaşayarak öğrendiğimiz gerçeklerden birisi insan fitratıyla veya aklıyla bu eğilimler için belirli ve sağlıklı sınırlar belirlenememesidir. İşte burada şeriatın izinden gitme gerekliliği kendini gösteriyor ve İslamî irfânın üçüncü özelliği yani “şeriata uygun olmak” özelliği daha anlaşılır hale geliyor.

Bu açıklamaya dayanarak sahip olduğumuz eğilimleri yönlendirmek için kaçınılmaz olarak dinî kurallar ve şeriata ihtiyaç duyduğumuzu kolaylıkla söyleyebiliriz. İnsanoğlu sahip olduğu bütün güçlerden en iyi şekilde yararlanabilmesi için kaçınılmaz olarak kendisini yaratan ve yarattığı şeyin sahip olduğu güçleri, yetenekleri, onun yaratılış gayesini ve onu bu hedefe götürecektir en kısa yolu herkesten daha iyi bilen Allah’a başvurmalıdır. Yüce Allah, insanlara peygamberler ve elçiler göndererek, kitap ve din göndererek onlara bu yönde yardımcı olmuştur.

Dolayısıyla akıl bize şeriat ve din yolu dışında herhangi bir yolla yüce Allah’ı müşahade edemediğimizi; ancak bu yolla ona gidebildiğimizi söylüyor. Şeriat çerçevesinden

çıkmamak ve şeriat kurallarına en ince detayına kadar bağlı olmak sağlıklı ve eksiksiz bir irfânî programın olmazsa olmaz bir parçasıdır. İnsanı kemaline götürebilen ancak şeriatla uyuşmayan bir irfân düşünülemez. Şeriat kurallarını gözetmemek ve bu kurallara en ufak bir tersliğe sahip olmak bu irfân kolunun yanlış yolda olduğunu göstermek için yeterlidir.

Kısaca burada açıkladığımız aklî delilin özeti şudur; tahrif ve sapmalardan uzak, sağlıklı bir irfânın en önemli belirtileri şunlardan ibarettir: kapsayıcı olmak, fıtrata uygun olmak, dini kurallar ve şeriat kurallarıyla uyumsuz olmamak.

Kur'an ve Sünnet Işığında İslamî İrfânın Özellikleri

Sağlıklı bir irfânın belirtileri ve özellikleri yönünde aklımızla varmış olduğumuz sonuçlar aynı zamanda Kur'an ve hadislerle de destekleniyor. Burada bu uyumun detaylarını açmaya çalışacağız.

1- Fıtrata Uygun Olmak

Sağlıklı ve hakiki bir irfânın özelliklerinden birinin fıtrata uygunluk olduğunu söyledik. Burada irfânın temelini ve özünü oluşturan “Allah’a yakınlık kazanmak” ve “Allah’ı müşahade etmek” faktörlerinin birer fitrî eğilim olduğuna dikkat çekmekte fayda var. Kendi yerinde açıklandığı üzere insandaki Allah arama isteği, Allah’a doğru gitme isteği, yaratımın tanıma isteği ve ona kulluk etme isteği birer fitrî eğilimdir. Dolayısıyla bizi bu amaç ve hedefe ulaştıran yol da fıtratla uyumsuz olamaz.

Burada dile getirdiğimiz bu gerçek sadece İslam dini için değil tüm dinler için geçerlidir. Oysa batıl dinlerin bir özelliği insan fıtratına uygun olmayan hükümler ve kurallar içermektir. Kur'an-ı Kerim ilahî dinlerin fıtrata uygun olduğunu açıklarken şöyle buyuruyor:

“(Resûlüm!) Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur.”⁵

Bu ayet-i kerime hadislerimizde şöyle açıklanmıştır: “Yani onları tevhit fıtratı üzerine yarattı.”⁶İnsanoğlu bütün varlığıyla bağımlı olduğu tek bir Allah’a kulluk ederken fıtratının gereğini yapıyor.

Evet, ilahî bir dinin kalıcı olmasının sebebi fıtrata uygun olmasıdır. İnsan fıtratı değişmez bir gerçek olduğu için buna bağlı olarak insan fıtratıyla uyumlu bir şekilde tasarlanmış olan, din adı verdiğimiz yaşam programı da değişime uğramadan hayatına devam edebiliyor. Din temiz yiyecekler yiyin diyor, sağlıksız kirli yiyeceklerden uzak durun diyor, başta anne ve baba olmak üzere diğer insanlara iyilik yapın, adalete uygun hareket edin, kimseye haksızlık yapmayın, insanları incitmeyin, hakkınızı savunun, ikiyüzlü olma-

⁵ Rum Suresi 30.

⁶ Biharul'- Envar Cilt: 3, Sayfa: 277, 11'inci bab, 6'ıncı hadis.

yın, güler yüzlü olun ve dostça davranın diyor. Bütün bunlar insanın fıtratına uygundur ve insan fıtratı bütün bunları onaylıyor. Dolayısıyla din, zorba komutlardan ibaret değildir ve insanları kendi fıtratlarının onayladığı işlere davet ediyor. Dinin kalıcı olmasının sebebi de budur zaten. Dinin bir parçası veya daha önce değindiğimiz gibi dinin özü ve aslî amacı olan irfân ise doğal olarak bu kurala tabidir ve aynı kural irfân için de geçerlidir.

2- Kapsayıcı Olmak

Aklî yaklaşımla baktığımızda sağlıklı bir irfân için söyleyebileceğimiz diğer bir özellik, kapsayıcı olma özelliğidir. Konuyla ilgili bölümde sağlıklı ve güvenilir bir irfânın insanın hayatının tüm boyutlarını kapsayabilmesi gerektiğini ve bir veya birkaç boyuta özgü olmaması gerektiğini söyledik. Kapsayıcı olma özelliğinin gerekliliği de aynen fıtrata uygun olma gerekliliği gibi Kur'an ayetleri ve hadislerle destekleniyor.

İnsan çok boyutlu bir varlıktır ve yüce Allah birçok unsuru bu varlıkta bir araya getirerek âriflerin deyişiyle “Yüce Allah’ın tüm esma ve sıfatının mazharı olan” bir varlık yaratmıştır. Diğer varlıkların her biri ise yüce Allah’ın belirli bir sıfatının mazharıdır. Bütün varlıklar içinde yüce Allah’ın tüm esma ve sıfatına mazhar olan tek varlık insandır. Örneğin melekler yüce Allah’ın ‘subbuh’ ve ‘kuddus’ sıfatlarının mazharıdır ve Bakara Suresi’nin açık ifadesine göre meleklerin zikri de ‘subbuhun kuddus’dur.

“Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkarcak, orada kan dökcek birini mi yaratacaksın? dediler.”⁷

Melekler bu ayet-i kerimedeki ifadeyle aslında “biz tesbih ve takdis yaptığımız için, senin subbuhiyyet ve kuddusiyetini açığa çıkardığımız için biz halifetullah olmayı hak ediyoruz” demek istiyorlardı; ancak yüce Allah cevap olarak onlara şöyle buyurdu:

“Ben sizin bilmediğinizi bilirim.”⁸

Bu olay sonrasında yüce Allah, isimlerin Hz Âdem’e öğretilmesi konusunu dile getiriyor ve şöyle buyuruyor:

“Allah Âdem’e bütün isimleri, öğretti. Sonra onları önce meleklerle arz edip: Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin, dedi. Melekler: Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz âlîm ve hakîm olan ancak sensin, dediler.”⁹

Yani Hz. Âdem (a.s) bütün isimleri bildiği için halifetullah olabildi. Melekler yüce Allah’ın hiçbir sıfatını bilmiyor değillerdi. Onlar en azından ‘subbuh’ ve ‘kuddus’ sıfatlarını

⁷ Bakara Suresi 30.

⁸ Bakara Suresi 30.

⁹ Bakara Suresi 31 ve 32.

Kâmil insanı öne çıkaran özelliği yüce Allah'ın bütün isim ve sıfatlarına mazhar olabilmesidir. Yüce Allah, isim ve sıfatlarının bir kısmına mazhar olabilecek birçok varlık yaratmıştır. Ancak bütün varlıklar içinde sadece insan, yüce Allah'ın bütün isim ve sıfatlarına mazhar olabilir ve bu ayrıcalık insana özgüdür. Bu nedenle insan seyrinin özelliği, varlık boyutlarının tamamını kapsaması ve bir veya birkaç sınırlı potansiyeli değil de yüce Allah'ın ona vermiş olduğu bütün potansiyelleri bu yolculukta fiiliyata dönüştürebilmesidir.

biliyorlardı. Ancak Hz. Âdemi halifetullah yapan özelliği bütün isimlerin ona öğretilmesiydi.

Öyleyse insan, yüce Allah'ın bütün sıfatlarını açığa çıkarmak ve bu sıfatlara mazhar olabilmek kapasitesine sahiptir. Bu kapasite ve yetenek insana özgüdür ve bu durum herhangi bir insanda gerçekleşirse, yani yüce Allah'ın bütün esma ve sıfatına sahip olursa işte bu insan halifetullahtır. On iki imamlarla (a.s.) ilgili sahip olduğumuz inançta olduğu gibi. Bu büyük zatların ziyaretnamesinde şöyle diyoruz: *“Allah'ın selamı sizin üzerine olsun ey Allah'ın yeryüzündeki halifeleri.”* Doğal olarak bu kapasitesini gün yüzüne çıkarmamış olan birisi fiili olarak halifetullah değildir. Sadece ve sadece yüce Allah'ın bütün esma ve sıfatına mazhar olan insanlar yüce Allah'ın halifesi olabilirler. Diğer insanlar ise bu makama varmak bir yana hayvanlardan bile daha aşağı durumlarda olabilirler. Kur'an-ı Kerim bu gerçeği defalarca dile getirmiştir. Bu ayetlerden birisi şöyledir:

“Ant olsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”¹⁰

Hayvanlardan bile daha aşağı durumda olan kişilerin halifetullah olmadığı çok açıktır.

Sonuç olarak insan, yüce Allah'ın bütün esma ve sıfatına mazhar olabilmek özelliğine sahip bir varlıktır. Diğer bir deyimle insan birçok potansiyeli, içinde barındıran bir varlıktır ve bu potansiyeller doğrultusunda hareket ederse hak ettiği makama ulaşabilir. Burada insanların gösterdiği çaba çok farklı olabiliyor. Kimileri sadece bir adımla yetinirken kimileri on adım, kimileri bin adım, kimileri kilometrelerce ve kimileri milyonlarca kilometre bu yolda yol alıyor. Ancak burada önemli

¹⁰ Araf Suresi 179.

olan genel kural, insanın potansiyel güçlerinin kemal yönünde hareket etmesidir. İnsanın özelliği bütün bu yetenek ve potansiyellere sahip olmasıdır ve insanı diğer varlıklardan ayıran özelliği de budur. Bu nedenle bu potansiyellerin yalnızca bir bölümü üzerinde çalışıp da bu bölümü fiiliyata dönüştüren ve diğer potansiyelleri kendi haline bırakan bir insan eksik bir seyr u sülûk yapmıştır ve kâmil bir insanî yolculuk yapmamıştır.

Burada insanın bu potansiyeller yönünde kapsayıcı olma özelliğine sahip olduğunu yeniden hatırlatmak isterim. Kâmil insanı öne çıkaran özelliği yüce Allah'ın bütün isim ve sıfatlarına mazhar olabilmesidir. Yüce Allah, isim ve sıfatlarının bir kısmına mazhar olabilecek birçok varlık yaratmıştır. Ancak bütün varlıklar içinde sadece insan, yüce Allah'ın bütün isim ve sıfatlarına mazhar olabilir ve bu ayrıcalık insana özgüdür. Bu nedenle insan seyrinin özelliği, varlık boyutlarının tamamını kapsaması ve bir veya birkaç sınırlı potansiyeli değil de yüce Allah'ın ona vermiş olduğu bütün potansiyelleri bu yolculukta fiiliyata dönüştürebilmesidir.

Bu sebeple insanın seyir ve hareketi yalnızca bir boyutla sınırlı olursa bu seyir, insanî yönde değildir. İnsan seyri ve hareketinin özelliği çok yönlü olması ve bütün boyutları kapsamasıdır. Zira insanın yaratılış gayesi bütün sıfatlara mazhar olmasıdır. Dolayısıyla sadece belirli bir yönde hareket ederse ve diğer potansiyellerini fiiliyata dönüştürmezse veya daha kötüsü bu potansiyelleri bilerek yok etmeye kalkarsa doğal olarak bütün ilahî isimlere mazhar olma makamına ulaşamaz.

Bu nedenle herhangi bir irfân kolu insanları bütün güçleriyle belirli bir potansiyelleri üzerine yoğunlaşmaya davet ediyorsa ve diğer insanî potansiyelleri bir kenara bırakıyorsa bu irfân kolu doğru yoldan ayrılmış olan bir irfân koludur. Zira iddia ettiği şey, irfândır: insanı, bütün ilahî esma ve sıfatın mazharı olmaya ulaştırmaktır; ancak onların pratikte uyguladığı şey insanları yalnızca bir yöne yönlendirmektir.

Bu konunun daha da anlaşılır olması için bir örnekle konuyu ele alacak olursak insanın manevî tekâmülünü maddî tekâmülüne benzetebiliriz. Sağlıklı, güzel ve çekici bir insan, vücudunun tüm organları arasında bir dengeye hâkim olan insandır. İnsanın belirli bir organı uygunsuz bir şekilde gelişirse, örneğin insanın kolu veya ayağı fazla uzarsa, kafası olması gerekenden daha büyük olursa bu durumda insanın vücudu çirkin ve gü-lünç bir hal alacaktır. İnsanın manevî boyutunda da durum aynıdır. İnsanın önüne koyulan yol onu sadece belirli bir veya birkaç insanî yönde geliştirip de diğer boyutlarına yarar sağlamazsa bu yol ve mektebin mahsulü olan insan da kaçınılmaz olarak tek boyutlu olacaktır. Aynen vücuduna göre çok büyük bir kafaya sahip olan insan gibi. Çok büyük gözleri olup da kulak ve burunu görülmeyecek kadar küçük olan insan gibi. Bütün esma ve sıfat yönünde hareket etmiş olmayan bir insan kesinlikle dengeli ve düzgün bir yapıya sahip olmayacaktır.

Bu nedenle varlığımızın bütün boyutlarını geliştirecek olan dengeli bir hareket tarzı benimsemeliyiz. Benimsediğimiz yolda varlığımızın bütün boyutları tümüyle Allah yönünde olmalıdır. Benimsediğimiz yol belirli bir veya birkaç boyutumuzu Allah'a götü-

rürken diğer boyutlarımızı şeytana götürmemelidir. Yalnızca boyutlarımızın bir kısmını Allah’a götüren bu yol kesinlikle bizi Allah’a götürmeyecektir.

Bu nedenle herhangi bir irfân kolunun sizin önünüze koymuş olduğu yol insanın yalnızca bir boyutuna yoğunlaşıyorsa, bu, söz konusu irfân kolunun doğrudan sapmış olduğunu gösteriyor. Örneğin İslam’ın ilk farzlarından birisi Allah’ın düşmanlarına karşı cihat etmektir ve birçok ayet ve hadiste cihadın üstün değeri açıkça ifade edilmiştir. Örneğin yüce Allah Nisa Suresi’nde şöyle buyuruyor:

“Müminlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihat edenler bir olmaz. Allah, malları ve canlarıyla cihat edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik (cennet) vaat etmiştir; ama mücahitleri, oturanlardan çok büyük bir mükâfatla üstün kılmıştır.”¹¹

Cihatla ilgili bir hadis şöyledir:

“Bütün kulların amelleri, Allah yolunda cihat edenlerin karşısında bir kırlangıcın gagasıyla deniz suyundan aldığı su misalidir.”¹²

İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

“En üstün ameller vaktinde namaz kılmak, anne ve babaya iyilik yapmak ve Allah yolunda cihat etmektir.”¹³

İrfânın nihai hedefi likaullah makamına varmaksa Peygamber efendimiz şehitlerin bir özelliği olarak şöyle buyuruyor:

“Şehidin yedinci özelliği vechullahı bakmasıdır.”¹⁴

Şimdi siz söyleyin; acaba “savaşla kılıçla işiniz olmasın, sizin yapmanız gereken şey sadece zikretmektir” diyen bir irfân kolu, insanı sahip olduğu bütün boyutlarıyla yükseltebilir mi? Cihat, insan hayatının bir parçası değil mi? İslam’ın ilk on farzlarından biri değil mi? Namaz ve oruç gibi farz değil mi? Peygamber efendimiz (s.a.a) *“bu yoldan giden likaullahı ulaşır”* buyurmadı mı? Öyleyse nasıl oluyor da birileri kalkıp *“siz cihadı falan bir kenara bırakın da Nadi-Ali zikrini söyleyin, bu zikir namazdan da cihattan da daha faziletlidir”* diyebiliyor? Bu tür şeyler söyleyen irfânların batıl ve yanlış olduğuna kesin gözüyle bakmalıyız. Bu tür irfânlar kesinlikle sapkın irfânlardır. Bu tür irfânların peşinden gidenler kalbin Allah’a yönelmesiyle ilgili bir yönlerini geliştirebilirler; ancak insanın savaş meydanında, canını ortaya koyarak Allah’a yönelmesi gereken yönü bu durumda ne olacak? Acaba bu durumda insanın bu yönü gelişme fırsatı bulabilir mi?

¹¹ Nisa Suresi 95.

¹² Kenzu’l- Ummal Hadis No: 10680.

¹³ Biharul’- Envar Cilt: 74 Sayfa: 85, 2’inci bab, 100’üncü hadis.

¹⁴ Vesailu’ş- Şia Cilt: 15, Hadis No: 19920.

Hakiki bir irfân, insanı bütün yönleriyle Allah’a götüren irfândır. “Allah için çalış, Allah için eğitim gör, Allah için ibadet et ve Allah için evlen” diyen bir irfân. Evet, evlilik bile Allah rızası doğrultusunda olursa bir ibadettir ve insanı Allah’a götürür. Bu tür bir irfânda “Allah’a yakınlık kazanmak için evde eşine yardım et” deniliyor. Allah rızası için evde eşine yardım eden erkeğin yaptığı iş aynı zamanda ibadet ve seyr u sülûktur. Savaş meydanında Allah rızası için Allah’ın düşmanlarıyla çarpışmak bir ibadet olduğu gibi bu da bir ibadettir. Allah’a giden yol, seccade üzerinde zikir söylemekle sınırlı değildir. Bu da bir yoldur; ancak bütün yollar bununla sınırlı değil.

Diğer yandan “İslam dini insanlara ve topluma yarar sağlamak için geldi ve ibadet denilen şey insanlara ve topluma yarar sağlamaktan başka bir şey değildir” diyenler ise farklı bir şekilde kısır bir bakışa sahiptirler. İslam dininde bu da var, diğer şeyler de var. İslam dini; “çalış, para kazan, çiftçilik yap, iyi bir sanayici ol, eğitim ver, eğitim al, yüksek eğitim için üniversiteye git, Allah yolunda cihat etmek için her zaman hazırlıklı ol, gecenin belirli bir bölümünü ibadet için ayır ve bütün bunların yanı sıra işini yaparken Allah’ı unutma ve bütün hallerde Allah’ı göz önünde tut” diyor.

“Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah’ı anarlar.”¹⁵

Hadislerimizde “*tuvalet ihtiyacınızı giderirken bile Allah’ı an*”¹⁶ tavsiyesi var. Allah’ı bütün hallerde anmak güzeldir.¹⁷ Görüntü itibarıyla en çirkin hallerde bile Allah’ı anmalıyız ve bu hallerde Allah’ı anmak kesinlikle ayıp veya kusur değildir. Bütün bu ameller Allah’ın rızası doğrultusunda yapıldığı sürece bir tür seyr u sülûktur.

Acaba Allah’ın bütün esma ve sıfatına mazhar olacak böylesi bir insan yetiştiren bu irfân mı doğru bir irfândır yoksa “tenha bir yerde oturup da zikir söyle, kimseyle işin olmasın, kimsenin elini tutup da doğruya yönlendirmekle uğraşma, kimsenin yanlışını düzeltmek senin işin değil, paralarını bize getirebilirsin, insanlarla pek işin olmasın, siyasetle işin olmasın, kimsenin işiyle sıkıntısıyla ilgilenme” diyen bir irfân mı? Bu irfânların hangisi kusursuz bir insan tasarlayabilir?

Ancak yüce Allah’ın bütün esma ve sıfatına mazhar olabilecek insan, kâmil bir insandır. Hayvanların her biri yüce Allah’ın bir ismini zikir olarak söyleyebilir. Kur’an-ı Kerim her şeyin Allah’ı andığı gerçeğini şöyle ifade ediyor:

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O’nu tesbih eder. O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.”¹⁸

İki irfân arasındaki fark şudur; çok yönlü insan yani tüm varlık yönleriyle gelişen insan ve tek yönlü insan yani sadece bir yönüne odaklanıp diğer yönlerini unutan insan.

¹⁵ Al-i İmran Suresi 191.

¹⁶ Biharu’l- Envar Cilt: 80, Sayfa: 175, 2’inci bab, 21’inci hadis.

¹⁷ Biharu’l- Envar Cilt: 80, Sayfa: 175, 2’inci bab, 21’inci hadis.

¹⁸ İsra Suresi 44.

Daha önce değindiğimiz üzere bu tür kısır bakışlar Peygamber Efendimiz (s.a.a) ve On iki İmamlar (a.s) döneminde de vardı ve bu zatlar bu tür akımlarla karşılaştıklarında hep insanları uyarıp aydınlatıyorlardı ve bu tür düşüncelerin yanlış düşünceler olduğunu dile getiriyorlardı. Bunun bir örneği Hz. Nebi'nin (s.a.a) Osman b. Mez'un'a yönelik sergilediği tavrıdır. Kıyametteki azaplar ve sıkıntılarla ilgili bir takım ayetler Peygamber efendimize (s.a.a) inince Osman b. Mez'un ve sahabelerin bir bölümü bütün ailelerini, iş ve mesleklerini bir kenara bırakıp insanlardan uzak bir yerde gece gündüz ibadet etmeye başladılar. Bu sahabeler kıyametin sıkıntılarından kurtulabilmek umuduyla bütün dünyevî hazlardan uzaklaşma kararı almışlardı; güzel yemekler yemiyorlardı, cinsel hayatlarını silip bir kenara atmışlardı, gündüzleri oruç tutup gece boyunca ibadet ediyorlardı ve kısaca tüm rahatlık ve zevkleri kendilerine yasaklamışlardı. Hz. Peygamber (s.a.a) bu olayı öğrenince bu sahabeleri yanına çağırır ve şöyle buyurdu:

“Eğer ben sizin peygamberiniz ve önderiniz isem, acaba ben sürekli oruçlu muyum? Güzel yemekler yemiyor muyum? Eşlerimden uzak mı duruyorum? Ben belirli bir saat ibadet edip, belirli bir saati eşlerimle birlikte geçiriyorum, bir gün oruç tutup diğer gün yiyorum ve dünya zevklerinden faydalaniyorum. Siz benim dinime inanıyorsanız beni örnek almalısınız ve kendinizden bir hayat tarzı çıkaracağımıza benim hayat tarzımı örnek almalısınız.”¹⁹

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim ayetlerini, hadisleri, Peygamber Efendimiz (s.a.a) ve On iki İmamların (a.s) hayat tarzını göz önünde bulundurduğumuzda hakiki ve doğru bir irfânın, insanın yalnızca bir veya birkaç boyutunu değil de tüm boyutlarını göz önünde bulunduran bir irfân olduğunu görüyoruz.

3- Şeriat Kurallarına Aykırı Olmamak

Aklî yaklaşımla sağlıklı ve doğru bir irfân için söylediğimiz üçüncü koşul şeriat kurallarına uygun olmak veya diğer bir tabirle şeriat kurallarına aykırı olmamaktır. Bu koşul veya özellik aynı zamanda Kur'an-ı Kerim ayetleri ve hadislerle destekleniyor ve önceki iki koşul gibi aklın yanı sıra nakille de onaylanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayet-i kerimesinde insanların ancak yüce Allah ve onun resulünün peşinden gitmesi gerektiği önemle vurgulanmıştır. Burada bu ayetlerin bir kısmını gözden geçireceğiz.

“Rabbinizden size indirilene (Kur'an'a) uyun. O'nu bırakıp da başka dostların peşlerinden gitmeyin.”²⁰

“(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”²¹

“İşte bu (Kur'an), bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Buna uyun ve Allah'tan korkun ki size merhamet edilsin.”²²

¹⁹ Biharu'l- Envar Cilt: 70, Sayfa: 116, 51'inci bab, 4'üncü hadis.

²⁰ Araf Suresi 3.

²¹ Al-i İmran Suresi 31.

²² En'am Suresi 155.

Bu ayet-i kerimelerde açıkça görüldüğü üzere Kur'an-ı Kerim, yüce Allah ve Resulünün peşinden gidilmesi gerektiği gerçeğini diğer yolları bırakmakla birlikte zikrediyor. İrfanda Allah'a varmak aşkıyla adım adım ileri gidilmiyor mu? İrfanda insanların aradığı şey bu aşkla muhabbet ve marifet merdivenlerini birer birer geride bırakıp 'likaulah' ve 'fenafillah' makamına varmak değil mi? Burada getirdiğimiz ayet-i kerimede Allah dostu olduğunu iddia edenlerin bu iddialarında sadık olmalarının bir belirtisi olarak peygamberin (s.a.a) izinden gitmeleri ifade edilmiştir. Peygamber efendimizin (s.a.a) peşinden gitmek ise ancak ve ancak onun getirmiş olduğu şariat kurallarına bütünüyle bağlı olmakla ve hiçbir şekilde bu kurallara karşı gelmemekle mümkün olabilir. Şariat kurallarına bağlı olmak çok önemli olduğu ve dinin olmazsa olmaz şartlarından birisi olduğu için yüce Allah yer yer bizzat Hz. Resulü (s.a.a) muhatap alarak bu konuya vurgu yapmıştır:

“Rabbinden sana vahyolunana uy. O'ndan başka tanrı yoktur. Müşriklerden yüz çevir.”²³

“Sana gelen ilimden sonra eğer onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman sen hakkı çiğneyenlerden olursun.”²⁴

“Sana gelen gerçeği bırakıp da onların arzularına uyma.”²⁵

“Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar.”²⁶

Kur'an-ı Kerim, Allah ve resulün belirlemiş olduğu yolu bırakıp da diğerlerinin çizdiği yoldan gidenlerin ancak hüsrarla karşılaşacağını ve saadetin ancak ve ancak Allah ve resulün izinden gidip de şariat çerçevesinden ayrılmamakta olduğunu açıkça ifade ediyor.

“Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapkın kim olabilir.”²⁷

“Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır.”²⁸

“De ki: Ben sizin arzularınıza uymam, aksi halde sapıtırm da hidayete erenlerden olmam.”²⁹

“De ki: Allah'a itaat edin; Peygamber'e de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamber'in sorumluluğu kendisine yüklenen (tebliğ görevini yapmak), sizin sorumluluğunuz da size yüklenen (görevleri yerine getirmeniz)dir. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz.”³⁰

²³ En'am Suresi 106.

²⁴ Bakara Suresi 145.

²⁵ Maide Suresi 48.

²⁶ En'am Suresi 116.

²⁷ Kasas Suresi 50.

²⁸ En'am Suresi 153.

²⁹ En'am Suresi 56.

³⁰ Nur Suresi 54.

“Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur.”³¹

“O Peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen Nûr'a (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.”³²

Şeriat kurallarından ayrılmamanın gerekliliği, peygamber (s.a.a) ve masum imamların (a.s) izinden gidilmesi gerekliliği Kur'an ayetlerinin yanı sıra birçok hadiste de vurgulanmıştır. Bu hadislerle kısa bir göz atmak bile bu kitabın kapasitesini aşıyor bu nedenle sadece iki hadisle yetineceğiz.

Mübarek Şaban ayında öğlen vaktinde okunan Salavat-ı Şabaniye'nin bir bölümü şöyledir:

“Allah'ım Muhammed ve âline salât eyle, (onlar) sayısız girdap üzerindeki gemi misalidirler. Ona binen güvende kalır, onu bırakan ise boğulup gider. Onların önüne geçen dinden ayrılmıştır, geride kalan ise helak olmuştur. Onlarla beraber olan (varılması gereken yere) varmıştır.”³³

Ehl-i Beyt'in (as) konumunu açıklayan ve en muteber ziyaretlerden birisi olan Ziyaret-i Camie'nin bir bölümü şöyledir:

“Size sırt çeviren dinden çıkmıştır, sizinle birlikte olan ise (hakka) varmıştır. Sizin hakkınızda kusur edenler helak olmuştur. Hak sizinle birlikte, sizdedir, sizdendir, size doğrudur ve siz hakkın kaynağı ve hak ehlisiniz.”³⁴

Bu ayet ve hadislerden anlaşıldığı üzere Allah'a varmanın olmazsa olmaz şartlarından birisi din ve şeriat kuralları çerçevesinden çıkmamak ve bu komutlara en ince detayına kadar bağlı kalmaktır. Bu yolda ilerlerken karanlıklar içinde kaybolmak istemeyenler Peygamber Efendimiz (s.a.a) ve onun pak Ehl-i Beyti'nin (a.s) izinden gitmekten başka bir seçeneğe sahip değildirler. Onlardan bir adım önde veya bir adım geride değil onlarla beraber hareket etmek insanı varması gereken yaratılış hedefine ulaştırır.

“Onların önüne geçen dinden ayrılmıştır, geride kalan ise helak olmuştur. Onlarla beraber olan (varılması gereken yere) varmıştır.”³⁵

Dolayısıyla diğer insanların şahsi beğenileri ve uydurmuş oldukları yöntemlere tâbi olursak bu durumda başarıya ulaşmamız yönünde hiçbir garanti olmadığı gibi kesinlikle doğrudan uzaklaşıp varmak istediğimiz hedefe varamayacağız.

“Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır.”³⁶

³¹ Ahzab Suresi 71.

³² Araf Suresi 157.

³³ Mefatihü'l-Cinan, Şaban ayının amelleri bölümü, Ziyaret-i Şabaniye.

³⁴ Mefatihü'l-Cinan, Ziyaret-i Camia-yı Kebire bölümü.

³⁵ Mefatihü'l-Cinan, Şaban ayının amelleri bölümü, Ziyaret-i Şabaniye.

³⁶ En'am Suresi 153.

İslam şeriatında bütün alanlar için, namazdan tutun da karı-koca ilişkisine kadar, çocuklara yönelik davranış tarzı, komşu ve arkadaş ilişkileri, cemaat ve imam arasındaki ilişki ve diğer sosyal ilişkiler için bir dizi farzlar ve zorunluluklar açıklanmıştır. Bu farzları yerine getirmek, ister namaz ve oruç gibi ibadet olarak bildiğimiz konulara yönelik olsun ister diğer konulara yönelik olsun birinci öneme sahiptir.

Ancak insanın tüm boyutlarını kapsayan bir irfânın doğru bir irfân olabileceği gerçeği açıklık kazandıktan sonra “bu boyutların her birine ne kadar önem vermeliyiz ve hangisi için ne kadar emek harcamalıyız?” sorusu önümüze çıkıyor. Örneğin ne kadar ibadet etmeliyiz? Ne kadar sosyal işlerle ilgilenmeliyiz? Ailemizle ilgili işlere ne kadar vakit ayırmalıyız? Uyku ve dinlenmek için ne kadar vakit ayırmalıyız? İşte bu soruların tamamı daha önce bahsettiğimiz insani eğilimlerin yönlendirilmesi ve dengelenmesiyle ilgili sorulardır. Bu soruların yanıtını Allah’ın dini yani şeriatı almamızdır. Dinî kurallar çerçevesinde farzlar, haramlar, sünnet ve mekruhlar şeklinde elimizde olan kurallar aslında bu soruların yanıtlarıdır.

İslam şeriatında bütün alanlar için, namazdan tutun da karı-koca ilişkisine kadar, çocuklara yönelik davranış tarzı, komşu ve arkadaş ilişkileri, cemaat ve imam arasındaki ilişki ve diğer sosyal ilişkiler için bir dizi farzlar ve zorunluluklar açıklanmıştır. Bu farzları yerine getirmek, ister namaz ve oruç gibi ibadet olarak bildiğimiz konulara yönelik olsun ister diğer konulara yönelik olsun birinci öneme sahiptir. Örneğin sabah namazı farzdır ve kesinlikle yerine getirilmelidir. Birisi sabaha kadar oturup da Kur’an’ı başından sonuna kadar okursa; ama sabah namazını yerine getirmezse bu hatim, kesinlikle bu iki rekât namazın yerini tutmayacaktır. Birisi kalkıp da sabah namazının yerini doldurmak için bütün mal varlığını Allah yolunda infak ederse kesinlikle bu infak bu iki rekât namazın insan için yarattığı etkiyi yaratamaz. Dolayısıyla hiç kimse kalkıp da “ben bugün sabah namazı kılmıyorum; ama onun yerine bütün mal varlığımı Allah yolunda ihtiyaç sahibi insanlara bağışlıyorum” diyemez. Bu tür yaklaşımlar insanların, kendilerinin uydurduğu şahsî beğenilerinden başka bir şey değildir ve yüce Allah kesinlikle bu tür yaklaşımları kabul etmeyecektir. İlk önce farz olanı yapmalıyız, hangi alanda olursa olsun, ister ibadet olsun, ister sosyal bir iş olsun, ister siyasî alanda veya savaş meydanında Allah düşmanlarına karşı çarpışmak olsun. Burada dikkat edilmesi gereken konu bütün farzların bütün insanlar ve bütün şartlar için aynı olmamasıdır. Örneğin savaş meydanındaki erkeklerin sayısı yeterliyse kadınların savaşa katılması farz değildir veya erkekler için bile savaşın farz olması, fiilî olarak bir savaşın var olmasına bağlıdır. Fiilî olarak bir savaş yoksa cihat farzına uyabilmek için bir savaş çıkarmak farz değildir. Fiilî olarak bir savaş olmadığı durumlarda diğer farzlar ön plana çıkıyor. Savaş hali dışındaki durumlarda cihat sevabı almak

isteyenler anne ve babalarına hizmet ederek, onları hoşnut ederek, akrabaların sorunlarına çözüm bulmaya çalışarak, şehit ailelerinin sıkıntılarına çare arayarak veya maddi durumu iyi olmayan komşuların halini sorup mümkün oldukça yardımcı olmaya çalışarak bu sevabı elde edebilirler.

Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyuruyor: “*Kadının cihadı kocası için iyi kadınlık yapmasıdır.*”³⁷

Bu hadis gereğince bir kadının cihadı kocasına sevgiyle yaklaşmak, kocası için kendisini güzelleştirmek ve ev ortamını onun dinlenebilmesi için uygun hale getirmektir. Bunu yapan bir kadın cihat sevabı alacaktır.

Dolayısıyla hangi farzların bize dönük olduğu konusunda birçok etken bulunuyor. Zaman, mekân, meslek, makam, sosyal konum ve diğer birçok etken hangi insan için neyin öncelikli olduğu konusunda etkili birer faktördür. Buradaki ana etken bütün bu şartları göz önünde bulundurarak yüce Allah’ın bizden ne beklediğidir. Ancak genel bir kural olarak, şahsi ibadetler veya sosyal hizmetlere öncelik vermek doğru değildir ve bu öncelik için herhangi bir delil yoktur. Örneğin vaktin başında namaz kılmak namazın değerini oldukça artırıyor; ancak birisine borçluysak ve alacaklı olan kişi tam da bu vakitte gelip ısrarla alacağını talep ediyorsa onu bekletip namaz kılamayız. Bu durumda İslam’ın verdiği komut çok açıktır. Namazın fazilet vaktini kaçırarak olsak bile alacaklı olan kişinin borcunu vermek önceliklidir. Yüce Allah bu durum için borcun ödenmesine öncelik vermiştir. Ancak genel bir kural olarak kul hakkının her zaman öncelikli olduğunu da söyleyemeyiz. Örneğin akşam vakti yaklaşmışsa ve namaz vakti geçiyorsa bu durumda alacaklı olan kişi bekletilmelidir ve kaza olmak üzere olan namaza öncelik verilmelidir.

Kısaca kul her zaman kulluğunun gereğini yapmalıdır ve Allah Teâlâ’nın ondan ne istediğine bakmalıdır.

³⁷ Biharu’l- Envar Cilt: 18, Sayfa: 106, 11’inci bab, 4’üncü hadis.